

MAGYAR METEOROLÓGIAI EMLÉKTÁBLÁK ÉS SZOBROK HUNGARIAN METEOROLOGICAL MEMORIAL PLATES AND SCULPTURES

Dunkel Zoltán

Magyar Meteorológiai Társaság, Budapest Pf. 38., 1525, dunkel.z@met.hu

Összefoglalás. A meteorológiai intézet korábbi helyét, neves meteorológusok szülő-, működési- vagy temetkezési-helyét vagy egy-egy jeles évfordulót az intézmény történetében több emléktábla jelzi szerte az országban. A nemzeti meteorológiai intézet 150. születésnapja alkalmából kísérletet teszünk arra, hogy ezeket az emléktáblákat, szobrokat, meteorológiára emlékeztető objektumokat összegyűjtsük és bemutassuk.

Abstract. The meteorological institute's previous location, prominent meteorologists' birthplace, operational or burial location or a important anniversary in the institute's history is marked by few plaques across the country. On the occasion of 150th birthday of the National Meteorological Institute we attempt to collect and present these plaques, statues, and objects reminiscent of meteorology.

A meteorológiai intézet korábbi működési helyét jelző táblák.

Az 1870-ben megalapított Meteorológiai és Földdelejtési Magyar Királyi Központi Intézet szerény létszámmal kezdte meg működését. A kinevezett igazgató, Schenzl Guido mellett egy adjunktus tartozott a létszámba és egy hivatalsegéd. Különösen sok helyigénye az új intézetnek nem volt. Az intézménynek se költségvetése, se saját helyisége sem volt az első évben, ezért Schenzl korábbi munkahelyén, az 1854-ben alapított Budai Császári Királyi Főreáltanoda (1920-tól Toldy Ferenc Gimnázium) épületében lakott és intézte az újonnan megalapított intézet ügyeit is. Az intézeti legenda szerint hely nem lévén, Schenzl Guido az intézeti tartalék barométereket a saját ágya alatt tárolta, *Konkoly* szerint ez már a Várban történt. Ezen a kezdő, kényszerű helyen semmi nem jelöli az „intézetet”, sem Schenzl igazgatói irodáját, pedig talán az első hivatalos barométer elhelyezés megérdemelve egy kisebb emléktáblát. Az első saját helyét 1871-ben foglalta el az intézet a budai Várban a Casino (ma Móra Ferenc) utcai épület első emeletén. Ezt a rövid itt tartózkodást emléktábla örökíti meg a Móra Ferenc utca 2/B számú ház falán. Itt nem sok időt töltött az intézet, mivel 1872 novemberében átköltözött a Lovas úti *Novák villa* első emeletére. Az emléktábla felállítására az intézet fennállásának 90. évében került sor, amikor már emlékjelek is felállításra kerültek. Kedves és szép dolog egy emléktábla, ami emlékeztet a múltra. De vajon jól emlékezünk, vagy az emléktábla emlékezik jól? Egy-két apróbb baki becsúszott a szövegbe. Ezek persze nem érintik a lényegét, de mégis.... Az intézet 1871-ben került abba az épületbe, ahol az emléktáblát elhelyezték. Az intézet neve pedig csak 1894-ben változott Meteorológiai és Földmágnességi Magyar Királyi Központi Intézetre. Az emléktábla szövegezői talán úgy gondolták, hogy a „földdelejtés” szó kissé komikus, s nem illik bele egy komoly intézmény nevébe. 1960-ban még javában épült a szocializmus, s akkor a király nevének emlegetése sem

tűnt túl szerencsésnek, így a tábla szövegezői úgy ítélték meg, hogy a „magyar királyi” kifejezést bölcsebb „országos”-sal helyettesíteni. A „magyar” szónak is lehetett némi nacionalista felhangja, amit abban az internacionalista világban jobbnak tűnt szintén mellőzni. Az már csak

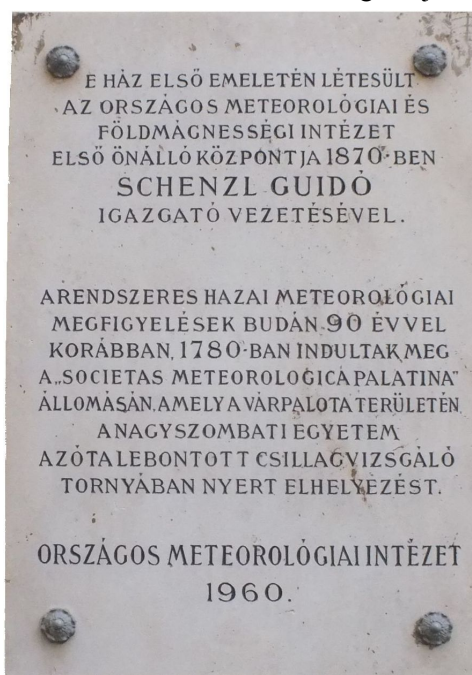
üres köztöködés, hogy az első önálló központ 1871-ben létesült. Az alapítás történt 1870-ben. Ha valaki erre jár, s netán elolvassa ezt az emléktáblát, ezeken a nüanszyi eltéréseken nem fog fennakadni, már csak azért se, mert erről sose hallott. A lényeg viszont ott van, hogy valamikor, az *anti idők*ben itt kezdte meg működését a magyar meteorológiai intézet. Aztán vérmérsékletének, s az aznapi időjárásnak illetve a prognózisnak megfelelően valamit gondolatban vagy szóban hozzátesz. De az már az ő dolga, s a meteorológiai intézetben (szerencsére) nem hallják meg.

Az intézet rövid itt tartózkodás után 1872-ben, költözött el a Lovas úti *Novák villába*, ahol húsz éven keresztül 1892-ig működött.

A következő székhely a Fő utcában volt, ahol két egész emeletet foglalt el az intézet, amelynek létszáma még akkor se haladta meg a tucatot.

A Fő utcai épület falára 1995-ben, az intézet fennállásának 125. évfordulóján került emléktábla. Az emléktáblára a beköltözéskor használatos név került. Arról nem szól az emléktábla, nincs is jelentősége, hogy a beköltözés után két évvel váltotta fel a „földdelejtés” szót a „földmágnesség” (2. ábra). Talán már akkor is úgy ítélték meg az illetékesek, hogy ez a szó túl archaikus. Az elnevezés időt állónak bizonyult.

A következő változtatásra csak 1945 után, a köztársaság kikiáltásakor került sor, amikor a királyi jelző feleslegesnek minősült. Az emléktábla nemesen egyszerű, csak a lényegre koncentrált. Elhelyezése elsőre remeknek tűnik, mivel a ház Fő utcai oldalán lévő megtört falsíkon van. Emiatt, talán a környezettel való harmonikus elhelyezés miatt, kellően, talán túl magasán van elhelyezve. Kicsi az esélye, hogy a véletlenül erre járó észrevegye. Inkább az utca másik oldaláról szembetűnő.

1. ábra: Emléktábla a Budapest I., Móra Ferenc utca 2/B épület falán. Itt kezdte meg működését az intézet.

2. ábra: Emléktábla a Budapest I., Fő utca 6. ház falán

Az intézet fennállási évfordulóira készült emlékek. Az intézet 1910-ben végre saját önálló épületet kapott a Rózsadomb aljában, az *Országút* nevű városrészben, az 1902 óta *Intézet* nevű utcában, amely 1913-ban vette fel a *Kitaibel Pál* nevet. Ha hűek akarunk maradni a történeti igazsághoz, akkor egészen pontosan nem teljesen önállóan kapta az épületet, mivel osztoznia kellett rajta a M. kir. Állami Rovartani Állomással. Figyelmes szemlélő fellelhet az épület Petrezselyem utcai oldalán a díszítésben a rovar motívumokat. *Konkoly Thege Miklós* komoly küzdelmet folytatott 1902-től a felügyeletet ellátó Földművelésügyi Minisztériummal (FM) saját székház építése vagy megvétele érdekében. Küzdelme eredményes volt, s 1910 májusában már az új épületben működött az intézet távirádija. Méltán került fel egy emléktábla az intézet egyik folyósójának a falára, amely nemcsak az új épületről, hanem az intézet fennállásának 40 éves évfordulójáról is megemlékezett. A kor szokásának és elvárásainak megfelelően mindenkinek a neve rákerült, akiről úgy gondolták, hogy közük van az intézményhez. Természetesen az első helyen az államfő neve áll, Magyarország akkor királyság lévén, a király nevével kezdődik a névsor. Az építkezések 1908-ban kezdődtek, amikor *Dr. Darányi Ignác* volt a földművelésügyi miniszter, ezért került a neve a táblára. A többi név szereplése nem szorul külön magyarázatra, a tábla megindokolja azt. Kész csoda, hogy ez a tábla átélte az ötvenes éveket, s nem került megsemmisülésre a Meteorológiai Múzeumhoz hasonlóan. Nincs megerősített forrásom, de ebben valószínűleg *Dési Frigyesnek* és *Barát Józsefnek* volt kiemelkedő szerepe, akik a vészterhes években eldugták a táblát, majd a helyzet javulásával kevésbé szemet szűrő helyen, a politikai felsőbbség szemhunyása mellett, újból felállították a 100 éves évfordulóra, amikor az 1910-es táblához egy felépítésileg teljesen hasonló új tábla készült (4. ábra).

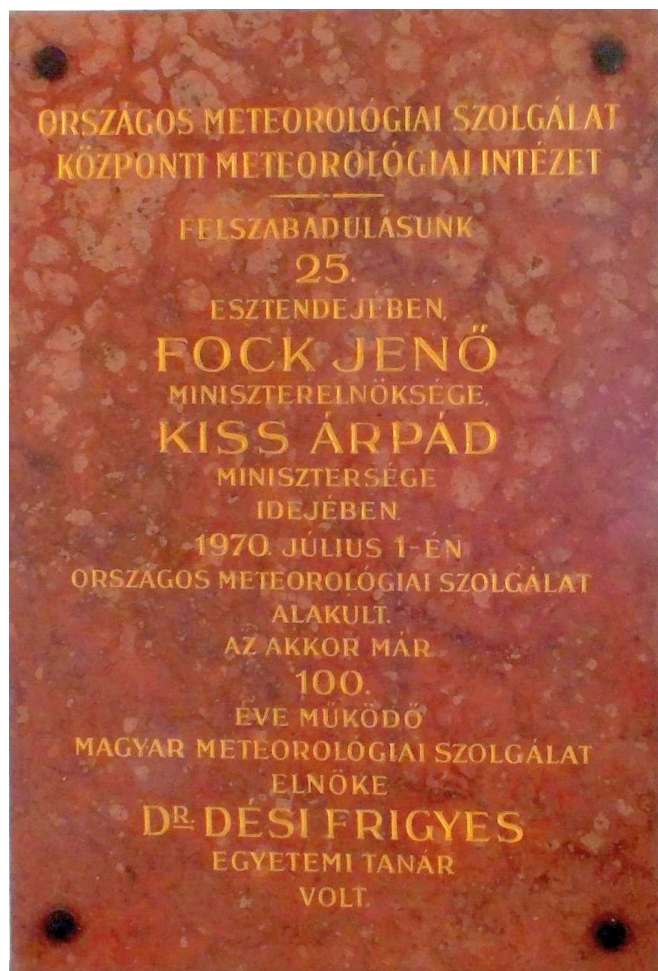
Az intézet fennállásának 90. évfordulója nemcsak a várbeli helyen kapott emléktáblát, hanem erre az alkalomra a neves és egyéni stílusú szobrászművész, *Kovács Margit* keramikus egy meglehetősen nagyméretű alkotása készült el, melynek hivatalos címe: *A meteorológus*. A mű nem nyilvános helyen található, de bárki megtekintheti

3. ábra: Emléktábla az OMSZ Főépületének (Budapest II., Kitaibel Pál utca 1.) lépcsőházában az I. és a II. emelet között

egy intézeti látogatás keretében az Országos Meteorológiai Szolgálat Marczell György Főobszervatórium 1952-ben átadott főépületének előcsarnokában. A kompozíció tetején a minden időjárás esemény mozgatója, a Nap látható. Mellette szelet fújó és esőt öntő alak; a villámot egy nő szórja, míg a ködöt egy becsukott szemű alak képviseli. A mű közepén ül, középkori krónikásnak öltözött a „meteorológus”. A művész nem bízta a néző fantáziájára, hogy ki kicsoda, oda is írta az egyes időjárás események nevét. A művön szép számmal találhatók a szinoptikus térképen használt időjárás jelek. A mű alján három, az időjárás alakulását kémlelő parasztpár látható. A dombormű alsó szélén, 1870 OMI 1960, olvasható. A mű hosszú ideig teljesen szabadon volt, időnként (s lehet, hogy most is) az előtte lévő virágoktól kissé eltakarva. Ma már egy műanyag lap védi attól, hogy a lelkes virágnevelő és -gyűjtő kollégák virágládái ne tegyenek kárt benne. A bemutatott kép (5. ábra) a védőlap felhelyezése előtt készült, így becsillanás-mentes.

A százéves évforduló nagy ünnep volt az intézet életében. A megemlékezések mellett számos emlékjel is készült. Talán a legfontosabb, a negyvenéves évfordulóra készült tábla analógiájára egy formájában teljesen azonos emléktábla, amely többszöri áthelyezés után jelenleg az Országos Meteorológiai Szolgálat főépületének fölépcsőházában az első és a második emelet között, a régi táblával szemben a lépcsőfordulóban található. A cente-

4. ábra: A centenáriumra készült emléktábla az OMSZ Főépületének (Budapest II., Kitaibel Pál utca 1.) lépcsőházában az I. és a II. emelet között

5. ábra: Emléktábla az OMSZ Marcell György Főobszervatóriuma főépületének előcsarnokában (Budapest XVIII., Gilice tér 39.)

nárium alkalmából nemcsak megemlékezésekre, hanem jelentős átszervezésekre is sor került. Az addig „intézet” néven működő intézményből „szolgálat” lett. Az intézmény, azaz a szolgálat pedig saját magán belül több egységre oszlott. Született három intézet, mindegyik „központi” lett, s az intézetek felett állt, az immár igazgatóból elnökké előlépett vagy előléptetett első számú vezető. A három intézet név szerint: Központi Meteorológiai Intézet (KMI), Központi Előrejelző Intézet (KEI – amely hamarosan, 1974-ben, saját épületet kapott a Tatabánya-, ma Hargita téren) és a Központi Légekörfizikai Intézet (KLFi – a rövidítés kiejtése omszos körökben *klöfi*, annak ellenére, hogy egyes vezetők időnként üdözték ezt a megnevezést). A KLFi addig is saját telephelyen működött, Pestszentlőrincen (akkor Pestlőrincen), a Marcell György Obszervatóriumban, együtt a *Szekuláris*-nak nevezett budapesti főállomással (amely szervezetileg a KMI-hez tartozott).

Az új vörös márványtábla (5. ábra) érdekes módon fejlődésben a Központi Meteorológiai Intézet feliratot tartalmazza. Vajon miért maradt le a másik két intézet a tábláról? Tekintettel az akkori politikai helyzetre nem lehetett megfeleledkezni a véletlenül kerek „felszabadulási” évfordulóról, ami természetesen helyet kapott a táblán. Viszont az államfő neve nem jelenik meg. Akkor (formálisan) az államfő az Elnöki Tanács elnöke volt, abban az időben *Losonczy Pál*. A tényleges hatalmi leosztást ille-

tően az ország első embere, irányítója a Magyar Szocialista Munkáspárt vezetője, Kádár János első titkár volt. Érdekes kérdés, hogy az ő nevének szerepeltetése fel se merült, vagy (ami nagyon valószínű) az előzetes egyeztetések során ezt a szöveget találta jónak a felsőbbség. A miniszterelnök neve és személye egyértelmű, a táblán szereplő miniszterrel annyit érdemes megemlíteni, hogy az OMSZ-ot akkor felügyelő, az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottságot vezette, elnökként, miniszteri rangban. Ha figyelmesen olvassuk a táblát, akkor kiderül, hogy a tábla tulajdonképp nem a centenáriumról, hanem a Szolgálat megalakulásáról (vagy inkább az intézet szolgálattá való átalakulásáról) emlékezik meg. A negyvenéves tábla analógiájaként az „aligazgató”, a táblát készíttető Barát József neve nem jelenik meg. *Barát* talán a rá jellemző szerénységből nem tette rá a nevét a táblára, de lehet, hogy *Dési Frigyes* gondolta úgy, vezetőből elég egy is. A valódi centenáriumi táblák, pontosabban kör alakú domborművek az OMSZ főépületébe belépve, mindjárt a belső üvegajtóhoz felvezető lépcsősor két oldalán található. Az egyikken egy ciklon (ciklon felhőzet) felülnézeti képe van, 1870/1970 felirattal. A másikon, sematikus napsütés-eső ábrázolás mellett, felirat: 100 ÉVES A MAGYAR METEOROLÓGIAI SZOLGÁLAT. A domborművek *Kis Nagy András* Munkácsy-díjas szobrászművész alkotásai. A domborművekhez hasonló kisméretű Centenáriumi Emlékérmek kaptak az intézet munkatár-

6. ábra: Emléktábla az OMSZ Főépületének
(Budapest II., Kitaibel Pál utca 1.) kapubejáratában bal oldalt

7. ábra: Emléktábla az OMSZ Főépületének
(Budapest II., Kitaibel Pál utca 1.) kapubejáratában jobb oldalt

sai. Egy példány belőlük látható a Meteorológiai Muzéalis Szakgyűjtemény első emeleti tárlójában (Dr. Csomor Mihály ajándéka).

Meteorológusok szobrai, emléktáblái. A százéves évfordulóra nemcsak emléktáblák, hanem szobrok is készültek. Akkor készült el két jeles igazgató *Konkoly Thege Miklós* (8. ábra) és *Róna Zsigmond* szobra (9. ábra). A két szobor *Gábor Magda* műve, bronz, vörös márvány talapzaton. Nem kétséges, hogy ők mindenképp szobrot érdemeltek. A késői visszaemlékezésben azért felmerül a kérdés, hogy miért csak két szobor. Például *Steiner Lajos* vajon miért nem kapott szobrot?

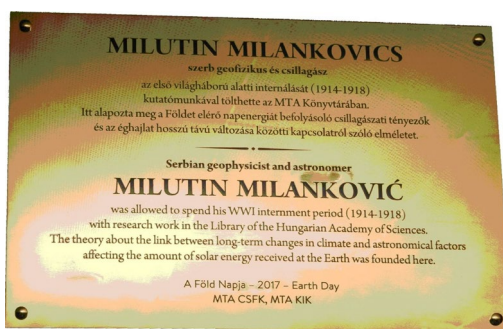
8. ábra: *Konkoly Thege Miklós*

9. ábra: *Róna Zsigmond*

Létezik-e objektív lista arra vonatkozóan, hogy egy adott szakmában ki a legnagyobb név vagy ki tette a legtöbbet a szakmáért? A kérdés természetesen költői. Ilyen lista, még elméletben sem létezik. A nagyság relatív fogalom, s korról korra is változhat, változik. Létezik-e egyáltalán „közös meteorológiai emlékezet”, azaz van-e olyan lista, amire azt mondhatnánk, hogy ezekre a személyekre feltétlenül illik emlékezni annak, aki meteorológusnak, a „meteorológiához tartozó”-nak tartja magát? Ha lenne ilyen lista, akkor az lehetne az elvárás, hogy szépen sorba állítsunk emlékjelet nagyjainknak (szakmánk emlékezetes szereplőinek). Mivel ilyen lista nem létezik, így szinte teljesen véletlenszerű, hogy kiről készül emléktábla, netán szobor. Emléktábla általában akkor készül, amikor az illető már nincs az élők sorában, azaz mondhatjuk, amikor már halhatatlan lett. A halhatatlanság esélyeit illetően azonban az emberek természetesen nem egyenlők. *Milan Kundera* írja *Halhatatlanság* című regényében, hogy meg kell különböztetnünk az úgynevezett kis halhatatlanságot, az emberek emlékét azok tudatában, akik ismerték, és a nagy halhatatlanságot, amikor olyanok örzik az ember emlékét, akik személyesen nem ismerték őt. Akik szobrot vagy emléktáblát kaptak, azok így vagy úgy átléptek ebbe a nagy halhatatlanságba. Végignézve a fellelt szobrokon, az a benyomásunk, hogy az emlékjelállítás meglehetősen véletlenszerű, azaz semmiképp nem minősítő jellegű. Ezért a fellelt emlékjeleket nem időrend-

10. ábra: Bacsák György emléktáblája háza falán (Fonyód, Báthori utca)

11. ábra: Milankovics emléktábla az MTA Könyvtár és Információ Központ olvasótermében

12. ábra: Bacsó Nándor emléktáblája Szolnokon, a Mária úti lakóház falán

13. ábra: Bogdánffy Ödön emléktáblája az ELTE Sporttelepének bejáratánál, Budapest

ben, hanem a névsorban soroljuk fel. A listába felvettünk olyan személyeket is, akik talán nem teljes mértékben tekinthetők meteorológusnak, de működésük így vagy úgy kapcsolódik a meteorológiához, vagy a meteorológiai intézethez. Nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy 1950-ig a meteorológia egy közös intézet volt a geofizikával!

A névsor elején, egy ma különösen aktuális tudós van, **Bacsák György**, aki jogi végzettsége mellett foglalkozott a földi eljegesedések okaival. Közösen alakította ki **Milutin Milanković** szerb csillagással a Föld pályaelemeinek módosulásán alapuló magyarázatot a klímaválto-

zásra, a Milankovics–Bacsák elméletet. Fonyódi háza falán emléktábla (10. ábra) látható, amely felett egy szoborfülke is van, s ahova tudósunk szobra csak akkor kerül ki, ha a ház tulajdonosai otthon vannak. Bár nem a névsorban következnek, tekintjük „meteorológiai” táblának Milankovics magyarországi emléktábláját (11. ábra), ami hasonlóan Bacsák emléktáblájához nem meteorológiai szervezet vagy meteorológus összefogás közreműködésével hozták létre, pedig a Milankovics–Bacsák elmélet az egyik legismertebb klímaváltozási teória. Lehet, hogy (ma már) a klímaváltozás nem is meteorológiai kérdés? Az MTA Könyvtár és Információ Központ olvasótermében 2017-ben felavatott emléktábla mindenesetre tartalmazza az „éghajlat” kifejezést,

így talán nem joggal, ha megemlékezünk róla.

Bacsó Nándor a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem matematika-fizika szakán szerzett 1928-ban tanári, majd a pécsi Erzsébet Tudományegyetemen 1939-ben bölcsészdoktori oklevelet. A földrajztudományok kandidátusa (1953), doktora (1959). 1929-től a Meteorológiai és Földmágnességi Intézet munkatársa, az agrometeorológiai adatgyűjtést irányította, valamint az ország csapadékmérő hálózatát szervezte; oktató az Agrártudományi Egyetemen és a Kertészeti Egyetemen. 1957-től egyetemi tanár, tanszékvezető a Gödöllői Agrártudományi Egyetemen. Emléktáblája (12. ábra) minden szempontból „meteorológus” tábla.

Bogdánffy Ödön emléktáblája (13. ábra) az ELTE Sporttelepének bejáratánál (Budapest, Bogdánffy Ödön utca 10./A) található. Szakirodalmi tevékenysége, valamint a hidrológia és a hidrometeorológia terén végzett munkája jelentős. 1896-ban elkészítette Magyarország első hidrológiai és csapadéktérképét. *Anderkó Auréllal* közösen egy súlyombrográfot alkotott, amely műszer az ország több állomásán hosszabb ideig egész éven keresztül – a téli időszakban is – működött, s amelynek egy példánya még fellelhető a Kitaibel Pál utcában, a Meteorológiai Muzeális Szakgyűjteményben.

Botvay Károly a Soproni Erdőmérnöki Főiskolán szerzett 1924-ben erdőmérnöki oklevelet. 1952-ben megkapta a mezőgazdasági tudományok kandidátusa címet. A meteorológia terén végzett munkássága közül kiemelkedik a tavak és folyók parti környezetének éghajlatával foglalkozó munkája. Jelentős eredményeket ért el az erdészeti meteorológia területén is. Sopronban 1997-ben állítottak mellszobrot emlékére az egyetem kertjében. A mellszobor *Kutas László* alkotása (14. ábra).

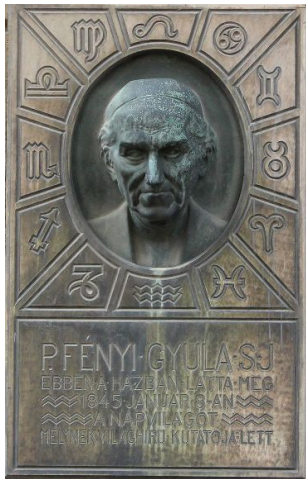
14. ábra: Botvay Károly mellszobra

15. ábra: Cholnoky emléktábla (Budapest, Gyulai Pál utca 1.)

Cholnoky Jenőnek több emléktáblája és szobra található Balatonfüreden, Veszprémben és Budapesten. A neves földrajztudós az éghajlattal is foglalkozott, saját monszun-elméletet dolgozott ki. Ismert műve az 1903-ban megjelent „A levegő fizikai földrajza” c. könyve. 1939 és 1944 között a Magyar Meteorológiai Társaság elnöke is volt. Számos emléktáblája közül a budapestit (15. ábra) mutatjuk be.

Fényi Gyula SJ csillagász a kalocsai Haynald Obszervatóriumban végzett csillagászati és meteorológiai megfigyeléseket. 1885-től 1913-ig az obszervatórium igazgatója volt. Elsősorban a Nap, és ezen belül a protuberanciák megfigyelésével foglalkozott, e téren nemzetközi hírnevet is szerzett. Megfigyeléseit az Obszervatórium publikációiban, és számos szakfolyóiratban adta ki. Az Időjárás 1946. évi 50 (9–12) száma 54 meteorológiai tárgyú publikációját sorolja fel. Lehet, ha megkérdeznénk Fényit, ő nem tartaná magát meteorológusnak, csak természet-megfigyelőnek. Ekkora meteorológiai szakirodalmi tevékenységgel mi tekintjük őt annak, bár mindenki, mindenhol, mint csillagászról beszél, miként a soproni szülőháza falán lévő emléktábla (16. ábra) is, amely *vitéz Neszthyné Haich Erzsébet* alkotása, amit a tudós születésének 90. évfordulójára avatták fel 1935-ben. A kalocsai parkban 1970-ben felállított szobra *Szabó Gyula* alkotása (17. ábra) is csillagásznak nevezi a jeles jezsuita szerzetest.

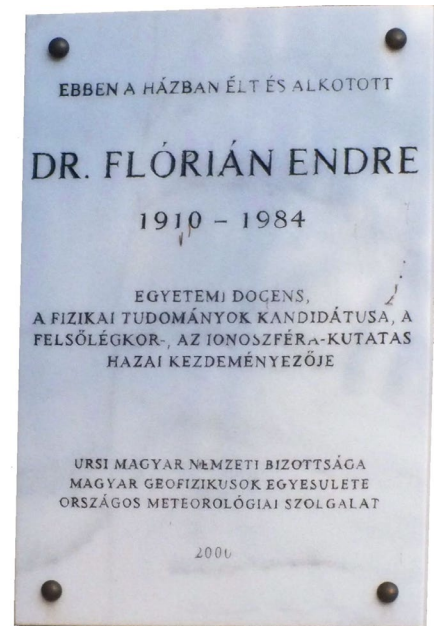
16. ábra: Fényi Gyula SJ emléktáblája (Sopron, Szentlélek utca 3.)

17. ábra: Fényi Gyula SJ mellszobra (Kalocsa, Hunyadi János út 30.)

ionoszféra vizsgáló berendezést tervezett és épített, amellyel az 1958-as brüsszeli világkiállításon aranyérmert nyert. A mérnök-konstruktőrök ezért a fejlesztésért Kossuth-díjat kaptak, amiből *Flórián Endre* sajnálatos módon kimaradt. Kandidátusi értekezését is ebből a témából írta, „Az ionoszféra F2 rétege Budapest feletti határfrekvenciáinak vizsgálata” címmel. Családja kezdeményezésére, az OMSZ, az MMT, a Magyar Geofizikai Egyesület, valamint az URSI Nemzeti Bizottság támogatásával 2000-ben került emléktábla egykori lakóháza falára (18. ábra).

Gensel János Ádám esetében érdemes elgondolkozni a halhatatlanság keletkezéséről. Az első orvos, akinek időjárási megfigyeléseket köszönhetünk, az a soproni *Andreas Loew* (1666–1710), akinek fennmaradtak a latin nyelven írt feljegyzései. Neve azonban sajnálatos módon nem került bele a meteorológiai emlékezetbe, viszont a halála után a méréseit folytató *Gensel János*é (1670–1720) igen. Gensel lett Sop-

18. ábra: Flórián Endre emléktáblája (Budapest, XI. Győrök utca. 8.)

19. ábra: Gensel János Ádám emléktáblája (Sopron, Fő tér 2.)

20. ábra: Emléktábla az OMSZ Soproni Meteorológiai Obszervatórium falán

21. ábra: Emlékkő az OMSZ Soproni Meteorológiai Obszervatórium kertjében

ron város főfizikusa (főorvosa), aki folytatta elődje méréseit, s akinek a megfigyeléseit az 1717-ben indult szászországi Sammlung folyóiratban latin nyelven megtalálhatjuk. Mivel írásos feljegyzés a soproni mérésekről először 1717-ből áll rendelkezésre, így ezt az évszámot tekinthetjük a magyar műszeres mérések kezdetének. A szülőháza falán 1991-ben elhelyezett emléktáblán (19. ábra) lévő dombormű alkotója *Kis László György*. Amikor a Meteorológiai Szolgálat akkori főállomása a Kuruc-domb egyik szélmalomába költözött, emléktábla (20. ábra) került a malom falára,

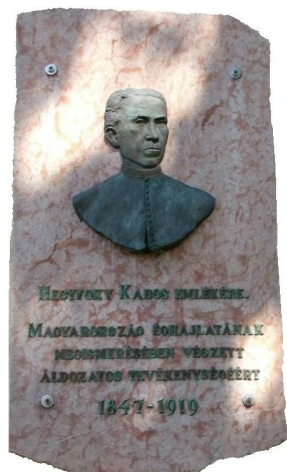
22. ábra: Hegyfoky emléktábla Jászjákóhalmán 23. ábra: Hegyfoky Kabos sírfelirata

24. ábra: A túrkevei plébánia kertje, Hegyfoky Kabos sírjával, emlékoszlopával és emléktáblájával

25. ábra: A Hegyfoky emlékoszlop felirata

26. ábra: Hegyfoky emléktábla a templom falán

megörökítve *Gensel* emlékét és az 1710-ben kezdődött méréseket.

Bár személyhez nem kötődik, de talán logikus itt megemlíteni a Kuruc-dombon lévő szélmalom kertjében elhelyezett, a földön fekvő emlékkövet (emléklapot, emléktáblát – 21. ábra), amely erre a bizonyos 1717-es mérési kezdetekre emlékezik. Nincs itt valami elentmondás a malom falán lévő táblával?

Hegyfoky Kabos neve egybeforrt a magyar klímakutatással. Nevéhez fűződik Magyarország első szélklimatológiai térképe. Hegyfokyt 1871-ben szentelték pappá. 37 év át, egészen haláláig állt a meteorológiai intézet szolgálatában, mint külső munkatárs. Jászjákóhalmán 1875–1877 között volt káplán – itteni működését emléktábla (22. ábra) jelzi –, majd több helyen teljesített szolgálat után Túrkevény lett plébános. Nemcsak feldolgozta az adatokat, hanem maga végezte a megfigyeléseket is. Emlékét őrzi a Magyar Meteorológiai Társaság által adományozott *Hegyfoky Kabos* emlékérem, amelyet a klímakutatásban kiemelkedő személy kaphat meg. A II. világháború előtt a Hegyfoky érmet a hosszú időn keresztül aktív (akkor díjmentes, önkéntes) észlelők kapták meg. 1945 után megszüntették az emlékérem kiadását, hiszen egy plébános nem lehetett példakép az akkori politika rendszerben. A Társaság 1990 óta újból kiadja az Emlékérmét, az eredeti, változatlan formában. Hegyfokynak megérdemelt kultusza több emléktáblán is megnyilvánul. 1979-ben, halálának 70. évfordulóján a Magyar Meteorológiai Társaság kezdeményezte egy emléktábla felavatását Túrkevényen, de csak egy emlékoszlop felállítására került sor, amiről lemaradt, hogy plébános volt. A hamvait később áthelyezték a Római Katolikus templom kertjébe (24. ábra) az emlékoszloppal (25. ábra) együtt. A templom falára egy emléktábla került, amelyen *Hegyfoky* dombormű is van (26. ábra).

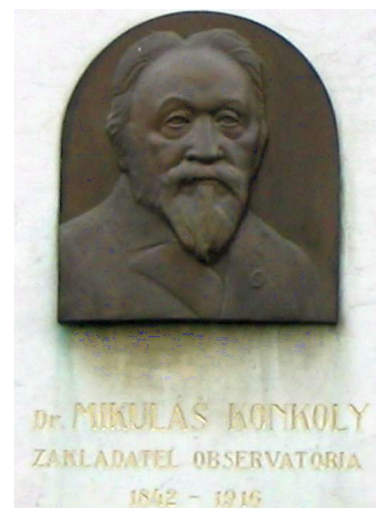
Hille Alfréd a műszaki tudomány kandidátusa egyetemi tanulmányait földrajz-történelem szakon kezdte, de a matematika és fizika iránt is érdeklődött. Az I. világháborúban kikerült a keleti frontra. Hét évi hadifogság alatt Szibériában kezdett meteorológiával foglalkozni. Hazakerülve magaslégköri kutatásai során szoros kapcsolatba került a repüléssel. Javaslatára alapján a kormány a Nemzetközi Ellenőrző Bizottsághoz fordult megfelelő repülőgépek beszerzésének engedélyezéséért magas-légkör kutatás céljára. Hille szervezte meg a repülésmeteorológiai szolgálatot, teremtette meg a hazai repülésmeteorológiai szakirodalmat. A magyar katonai meteorológia megalapítójaként emlékezünk rá. A balatoni és dunai viharjelző szolgálat létrehozója. A II. világháború után, mint polgári alkalmazott az Országos Meteorológiai Intézet osztály-, majd főosztályvezetőjeként szervezte a polgári légiforgalom meteorológiai kiszolgálását. A Magyar Meteorológiai Társaság elnöke volt 1960 és 1963 között. Emlékét őrzi az MMT Hille Alfréd Ifjúsági Díja, s az OMSZ Siófoki Viharjelző Observatóriumának falán, 1994-ben a Balatoni Viharjelzés megindításának 60. évfordulójára elhelyezett emléktábla (27. ábra).

27. ábra: Emléktábla az OMSZ Siófoki Viharjelző Observatóriuma falán

28. ábra: Konkoly képe CSFK CSI igazgatói irodájában

29. ábra: Konkoly dombormű Hurbanovo (Ógyalla), Komárnanská 108.

Konkoly Thege Miklós nemcsak a magyar meteorológianak, hanem a csillagászatnak is kiemelkedő alakja annak ellenére, hogy huszonegy éven keresztül volt a Meteorológiai és Földmágnességi Intézet igazgatója. Az ógyallai magán obszervatóriumában, melyet később felajánlott a magyar államnak, elsősorban csillagászati és geofizikai (földmágnességi) mérések és megfigyelések folytak. Emlékét őrzi a róla elnevezett Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont Konkoly Thege Miklós Csillagászati Intézete, a Konkoly-Thege Miklós úton (kötőjellel!). Szobra áll az OMSZ székházában (8. ábra) és *Komáromi-Kacz Endre* amatőr csillagász által festett kép is őt ábrázolja idős korában a Csillagászati Kutatóintézet igazgatói irodájában (28. ábra). Születésének 100. évfordulóján a Meteorológiai Intézet márvány emléktáblát avatott az ógyallai Meteorológiai és Földmágnességi Observatórium, ma Slovensky Hydrometeorologický Ústav, Meteorologické Observatórium (Hurbanovo) falán (29. ábra). Az emléktáblán az idős Konkolyt ábrázoló dombormű látható, ami *vitéz Neszthy Egonné, Haich Erzsébet* alkotása. Konkoly neve szlovák helyesírás szerint van kiírva, a nekünk kissé furcsán hangzó Mikulás keresztnévvel. Hurbanovo (Ógyalla) nemcsak ezzel az emléktáblával emlékezik egykori nagynevű tudósára és földbirtokosára, hanem a 2007-ben a Konkoly téren felállított meglehetősen érdekes formájú szoborral, ami inkább emlékeztet harcias őseire, mint elmélyült tudósra, valamint a Városi Művelődési Központban 2018-ban átadott bronz fejszoborral. Mindkettő *Nagy János* alkotása (30. ábra).

Marczell György a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen szerzett diplomával 1894-ben került az OMFIBA. Konkoly Thege és az ő tervei alapján épült fel 1900-ra az Ógyallai m. kir. Meteorológiai Observatórium, amelynek ő az első vezetője. A világháborúban magassági szélméréseket végzett a katonai repülés részére. 1922-ben – mint az Aerológiai Osztály vezetőjét – őt bízták meg a légit forgalom időjárásiról tájékoztatásával. Évekig egymaga látta el a repülőjáratok meteorológiai kiszolgálását. Róla nevezték el az OMI 1952-ben Pestszentlőrincen felépült új létesítményét, a Marczell György Aerológiai Observatóriumot, melynek kertjében 1957-ben avatták fel

Cseh István által alkotott mellszobrát (31. ábra).

Péczely György a magyar klímakutatás kiemelkedő alakja, egyetemi tanulmányait a budapesti Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán és a szegedi Egyetem Természettudományi Karán végezte. Földrajzbiológia szakos diplomájával 1953-ban lépett be az OMI-ba. Az OMI-nál betöltött különböző vezetői posztok után 1973-ban nevezték ki a szegedi József Attila Tudományegyetem Természettudományi Kara Éghajlattani Tanszé-

30. ábra: Konkoly szobrok, Hurbanovo (Ógyalla)

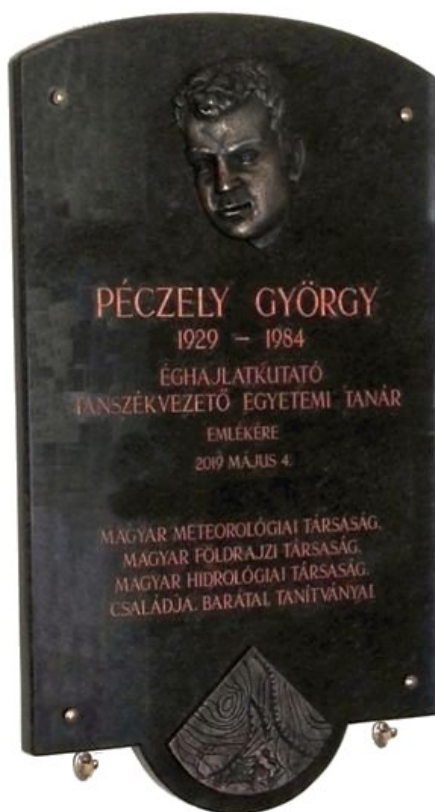
31. ábra: Marczell György szobra a róla elnevezett Főobszervatóriumban

kére tanszékvezető egyetemi tanárnak. Magyarország makroszínoptikus helyzeteinek leírása és katalógusának elkészítése fűződik nevéhez. A Péczely-féle makroszínoptikus helyzeteket ma is használják, főleg klímaváltozási vizsgálatokban. 2019-ben, születésének 90. évfordulóján egykori munkahelyén, a Szegedi Tudományegyetem Éghajlattani és Tájé földrajzi Tanszékén, a BTK Egyetem utcai épületében avattak fel egy emléktáblát (32. ábra), amely *Apró Attila* alkotása.

Pödör János és **Várkúti János** soproni főállomásvezetők emlékét egy-egy padra szerelt szerény kis emléktábla őrzi. A Soproni Kuruc-dombon lévő Observatórium bejáratánál található a tiszteletükre 2017-ben felavatott két emlékpád: Várkúti János állomásvezető emlékére 1951–1956 (33. ábra) és Pödör János állomásvezető emlékére 1956–1988 (34. ábra), felirattal.

Réthly Antal a magyar meteorológiai történet legendás alakja. Kilencvenhat megélt évével a világ legidősebb meteorológusa volt. Nevét nemcsak a magyar, hanem a török meteorológiai szolgálat is őrzi, mivel jelentős szerepe volt a múlt század húszas éveiben a török szolgálat megszervezésében. Két alkalommal is az Intézet igazgatója volt. Először 1934 és 1944 között. Az ország német megszállását követően, 1944 április 25-ével állásáról betegsége hivatkozva lemondott és családosától Tokajba költözött. Erre az eseményre emlékezik tokaji emléktáblája (35. ábra). Háromrészes Időjárás események és elemi csapások események könyve (amit négy kötetben adott ki újólag a Meteorológiai Szolgálat) a historikus éghajlati események kincsesládája. Nyolcvanévesen védte meg akadémiai doktori értekezését. Számos tudományos testületben és társadalmi szervezetben viselt tisztsége mellett, a Szent István Társulat örökös tiszteleti világi elnöke is volt. Kalandos körülmények közt előkerült szobrát (36. ábra), amely *Csúcs Ferenc* alkotása, 1994-ben leplezték le az OMSZ főépületében.

Schenzl Guido OSB, az első igazgató emlékét őrzi és hirdeti a legmagasabb meteorológiai, miniszteri kitüntetés, a Schenzl Guido díj. Bencés szerzetesként érdekes pályafutása volt. A Toldy Gimnázium igazgatói posztját cserélte fel a meteorológiai intézet igazgatóságára. Megszervezte az önálló magyar intézetet, kiadta az első évkönyveket. A Magyar Tudományos Akadémia levelező (1867), majd rendes tagja (1876) lett. Tudományos eredményei hazánk földmágnességi és éghajlati viszonyainak felderítése, megállá-

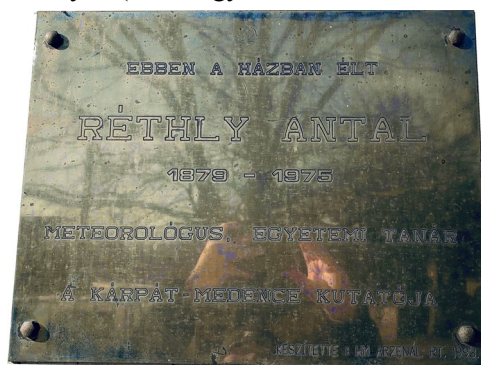
32. ábra: Péczely György emléktábla, Szeged, Egyetem utca 2., III. emelet, tanszéki folyosó

33. ábra: Várkúti János emlékpád felirat, OMSZ Meteorológiai Observatórium, Sopron, Kuruc-domb

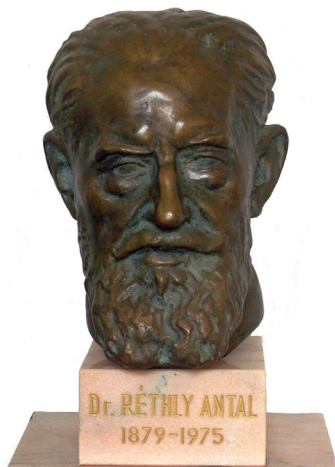
34. ábra: Pödör János emlékpád felirat, OMSZ Meteorológiai Observatórium, Sopron, Kuruc-domb

35. ábra: Réthly Antal emléktáblája (Tokaj, Bem utca 2.)

37. ábra: Schenzl Guido emlékköve Haus (Tirol)

36. ábra: Réthly Antal szobra (Budapest II., Kitaibel Pál utca 1. I. emelet.)

38. ábra: Száva-Kovács József mellszobra

pítása volt. Rendje 1886-ban visszarendelte, s 1890-ben mint admonti apát halt meg. Szülőfalujában emlékkövet állítottak tiszteletére 2003-ban (37. ábra).

Száva-Kovács József 1940-ben lett a Pázmány Péter Tudományegyetem magántanára, majd, 1944-ben megválasztott és 1945-ben kinevezett tanára lett. Az önálló meteorológus-képzés elindítása fűződik nevéhez. Az újonnan létrehozott Léggör- és Éghajlattani Tanszék első vezetője volt 1953-ig. Megszervezte az egyetemi szintű meteorológus képzést, megírta az első ilyen tárgyú egyetemi tankönyvet „Általános légkör-tan” címmel, ami 1952-ben jelent meg. A következő évben koholt vádak alapján leváltották és internálták. 1954-ben szabadult, de sem állását, se publikációs lehetőségét nem kapta vissza. Emlékére, 1999-ben az ELTE TTK Fizikai Intézet a Gömb Aulában állította fel *Janzer Frigyes* által készített mellszobrát (38. ábra).

Tóth Géza a Pázmány Péter Tudományegyetemen szerzett matematika-fizika szakos tanári diplomával 1927-ben lépett be az OMFI-ba. Szakmai pályafutása az aerológiához és a szinoptikához kötötte. 1948 és 1950 között az Intézet igazgatója lett egészen a kémkedéssel való gyanúsítás alapján történt letartóztatásáig. Semmit nem tudtak rábizonyítani, ennek ellenére 1953-ig Recskén tartották munkatárborban. Kiszabadulása után soha többé nem lépett be a Meteorológiai Intézetbe. Szakfordítóként, majd matematikusként dolgozott az ELTE Geofizikai Tanszékén. A futóáramlás hazánk fölötti megjelenésének a korábbi években tett felfedezéséért 1993-ban megkapta az MTA doktora címet. Halála után egykori lakóháza falán az OMSZ és a Geofizikai Egyesület helyezett el emléktáblát (39. ábra).

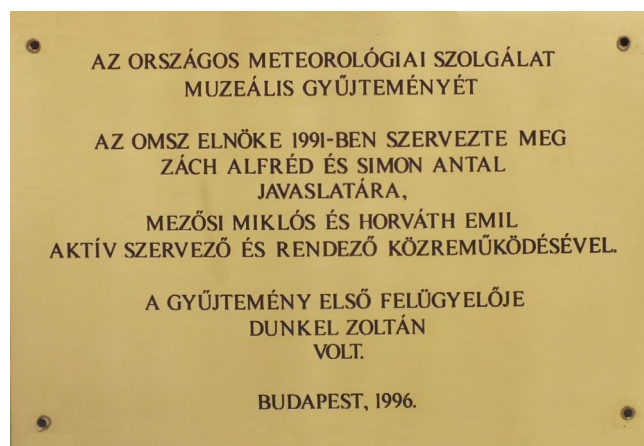
Zách Alfréd a Pázmány Péter Tudományegyetem történelem-földrajz tanári szakán szerzett diplomát 1935-ben. Az OMFI-ban észlelőként kezdett 1936-ban. A katonai szolgálat és a hadifogság után előrejelzőként dolgozott, 1949–50-ben ő volt a Prognózis Osztály vezetője. Később igazgató-helyettesi megbízást kapott. E beosztásban főleg szervezési feladatokat látott el, közreműködött az Intézet korszerű eszközökkel történő ellátásában, a főállású észlelőkkel működő hálózat kiépítésében. Nagy érdemei vannak a siófoki viharjelző obszervatórium épületének létrehozásában. Nevéhez kapcsolódik, hogy az OMI/OMSZ létesítményeit kiváló művészek képzőművészeti alkotásai díszítik. Emlékét őrzik a Meteorológiai Múzeumban található tárlószekrény és egy emléktábla a siófoki Obszervatórium falán (40. ábra), amit születésének 102. évfordulójára avattak fel. A meteorológiai múzeumnak mindig lelkes propagálója volt, akkor is, amikor ez még nem volt „időszerű”, s később is, amikor már megvalósult. Erről emlékezik meg az OMSZ Főépületnek első emeleti folyosóján egy szerény réztábla (41. ábra), amely a Meteorológiai Múzeum 1990 utáni újraindulásáról szól. A szerző hiúságát mindenképp legyezi, hogy az ő neve is szerepel rajta. Ez az emléktábla, ha ez annak nevezhető, hasonlóan a többiekhez nem pontosan írja le a történeteket. Az kétségtelen tény, hogy *Zách Alfréd* mindig is szorgalmazta a múzeum (új) létrehozását, de *Simon Antal*, bár később lelkes támogatója, s a múzeumi anyag buzgó rendezője volt, de érdemei elsősorban a Magyar Meteorolo-

39. ábra: Emléktábla Tóth Géza egykori lakóháza falán (Budapest II., Margit körút 56.)

40. ábra: Zách emléktábla az OMSZ Siófoki Viharjelző Obszervatóriuma falán

41. ábra: A múzeumi réztábla az OMSZ Főépületében (Budapest II., Kitaibel Pál utca 1.)

lógusok Életrajzi Lexikonja összeállításában és a Réthly könyv harmadik kötetének elkészítésében jelentősek.

Egyéb szobrok. Nem túl sok képzőművészeti alkotás van a magyar meteorológiai intézet birtokában. Ezek beszerzése a múlt század hatvanas, hetvenes éveiben történt, amikor egyfajta politikai elvárás volt, hogy a közintézmények, mint mecénások támogassák a képzőművészetet. Ebben volt jelentős szerepe *Zách Alfréd*nak. A szelet, a napsütést vagy az esőt több köztéri alkotás választotta témájának. Ilyen jellegű szobrok nem kerültek a meteorológiaihoz. Két hasonló témájú szobor van, illetve volt az intézet birtokában. Az egyik az egykori Agrometeorológiai Obszervatóriumot díszítette Kecskeméten (42. ábra). Címe Napba néző nő, alkotója *Gregersen-né Lux Alice*. A mű 1959-ben került felállításra. Az intézet dolgozói Esővárónak is nevezték. A Szolgálat 1993-ban az egész objektumot átadta Kecskemét megyei városnak. Vajon nem lehetett volna megmenteni

43. ábra: *Uránia*
(OMSZ Viharjelző Obszervatórium, Siófok, Vitorlás utca 17.)

44. ábra: *Napóra* az OMSZ Marczell György Főobszervatórium kertjében (Budapest XVIII., Gilice tér 38.)

legalább a szobrot?

A másik *Borsos Miklós* Uránia nevű szobra az OMSZ Siófoki Viharjelző Obszervatóriumában (43. ábra), amit, *Kumulusz*nak, *Felhőnek* vagy csak egyszerűen *Napnézőnek* is szoktak nevezni a kezében lévő napkorong miatt. A művet 1960-ban avatták fel. A Szolgálat birtokában van egy másik *Borsos Miklós* szobor is, egy napóra, aminek gnomonja (mutatója) egy nőalak kinyújtott karja (44. ábra). Sajnos a művész, bár a skálázás *Zách Alfréd* számításai szerint készült, s így a valódi helyi időt mutatja, nem gondolt arra, hogy minden irányban egy keskeny árnyéknak kell vetődni az időskálára. Délidőben bizony széles az árnyék.

42. ábra: *A Napba néző nő*
(Kecskemét, Mészöly Gyula utca 4.)

Meteorológiai emlékjelek. Ma, amikor bárki pillanatok alatt hozzáférhet a világ bármely pontján várható időjáráshoz, de akár mérési adatokhoz is, furcsának tűnik egy nyilvános helyen álló, köz-meteorológiai állomás, pedig volt idő, amikor még a pontos idő sem volt olyan nyilvánvaló adat. Elég emlékeznünk *Schenzl Guido* munkásságára, aki egyéb teendői mellett egy időben a „déljelzést” is végezte. A XIX. század vége felé divatba jött időjelző házikók telepítése, forgalmas közterekre. Néme-lyikük túlélte a történelem viharait, s ha nem is eredeti műszerezettséggel, de még ma is áll. Eredeti funkciójukat ma már nem igazán töltik be, inkább kedves színpompái a belvárosi utcaképnek, s talán egy kicsit emlékeztetik az arra járót a meteorológiára is. A meglévők közül négyet mutatunk be: az 1908-ban felállított, majd 1991-ben a régi helyére visszahelyezett pécsit (45. ábra), az 1903-ban felállított, majd a háborúban teljesen elpusztult, de 1990-ben rekonstruált győrit (46. ábra) és az 1913-ban felállított kaposvárit (47. ábra). Sopronban 1911-ben állítottak időjelző tornyot, amit 2013-ban újítottak fel (48. ábra).

Van szobra a napsütésnek, a szélnek, az esőnek. A légnomósnak nincs. Vajh miért? És az időjárás előrejelzésnek? Nagykanizsa városában 2016-ban, egy korábban csak viccként terjesztett univerzális időjelzést (prognózist?) *Ludvig Dániel* „formázta” szoborba (49. ábra).

Köszönetnyilvánítás. A kézirat elkészítésében tájékoztatással, fénykép küldésével, ötlettel, biztatással és jó tanáccsal segített:

Dóka János, önkormányzati képviselő, Tokaj
Hágen András, tanár, Felsőszentiván

Horváth Ákos, obszervatórium-vezető, OMSZ, Siófok
Károssy Csaba, főiskolai tanár, Szombathely

Kiss Márton, állomásvezető, OMSZ, Sopron
 Kósa Károly, könyvtáros, Szolnok
 Major György, MTA rendes tagja, Budapest
 Ocsovai András, helytörténész, Budapest
 Pomozi-Fehér Jennifer, történész, Fonyód
 Szilágyi Zsófia Júlia, történész, Szentendre
 T. Puskás Márta, könyvtáros, OMSZ, Budapest
 Turtóczki Tímea, könyvtáros, Budapest
 Varga István, helytörténész, Fonyód

A szerző ezúton is köszönetét fejezi értékes és önzetlen segítségükért.

Irodalom

- Ambrózy, P., 1993: Réthly Antal emléktáblájának leleplezése Tokajban. *Léggör* 38(2), 42.
- Ambrózy, P., 1994: Réthly Antal emlékülés. *Léggör* 39(2), 38.
- Bacsó, N., 1942: Konkoly Thege Miklós emléktáblájának leleplezése Ógyallán. (Az) *Időjárás* 46, 94–95.
- Bartha, I., 1994: Megemlékezés Dr. Hille Alfrédre a balatoni viharjelzés 60. évfordulóján. *Léggör* 39(2), 39(3), 2–6.
- Czelnai, R., 1960: Emléktábla intézetünk első központi épületének a falán. *Léggör* 5(4), 20.
- Czelnai, R., 1995: Az Országos Meteorológiai Szolgálat 125 éve (1870–1995). OMSZ Budapest, pp.142
- Dragovác, M., 1992: „Időjelző házikó” Pécssett. *Léggör* 37(1–2), 42.
- Dunkel, Z., 1993: Meteorológiai múzeum? Meteorológiai múzeum! *Léggör* 38(3), 14–18.
- Hágen, A., 2016: Egy közös magyar–szerb kutatás: A Milanković–Bacsák–Ciklus. *Létünk* 2016/1, 45–53.
- epa.oszk.hu/02000/02076/00240/pdf/Napkelet_1929_08_592-597.pdf
- regigyor.hu/belvaros/a-gyori-idojelzo-torony/
- Károssy, Cs., 2019: Péczely emléktábla a Szegedi Egyetemen. *Léggör* 64, 33.
- Maller, A., 1996: Megemlékezés dr. Tóth Géza emléktáblájának leleplezéséről. *Léggör* 41(3), 36.
- Mezősi, M. 2010: 100 éve történt.... *Léggör* 56, 13–14.
- Németh, Á., 2016 Koszorúzás Konkoly Thege Miklós halálának 100. évfordulóján. *Léggör* 61, 22–23.
- Pődör, J., 1974: Új meteorológiai állomás Sopronban. *Léggör* 19(2), 42–44.
- Radics, K. és T. Puskás, M., 2016: Konkoly Thege Miklós munkássága a meteorológia szolgálatában. *Léggör* 61, 5–9.
- Simon, A., 2000: Emléktábla avatás dr. Flórián Endre volt lakóháza falán. *Léggör* 45(2), 29–30.
- Szerkesztői üzenet, 1957: Szoborleleplezés a Pestlőrinci Obszervatóriumban. *Léggör* 2, 8.
- Szerkesztői üzenet, 2017: A meteorológiai mérések kezdetének 300. évfordulója, ünnepség Sopronban. *Léggör* 62, 58.
- T. Puskás, M., 2010: 140 éves Az Országos Meteorológiai Szolgálat. *Léggör* 56, 11–124.
- Tóth, R., 2018: Réthly Antal nyomában. *Léggör* 63, 190–191.

45. ábra: Időjelző házikó, meteorológiai pavilon (Pécs, Széchenyi tér)

46. ábra: Időjelző, ma már óratorony (Győr, Zechmeister utca 1.)

47. ábra: Időjárásjelző házikó (Kaposvár, Kossuth tér)

48. ábra: Időjárásjelző házikó (Sopron, Deák tér)

- www.ilyenisvoltbudapest.hu/ilyen-is-volt/masodik-kerulet/item/1940-kitaibel-pal-utca
- www.kosakaroly.hu/panteon/p-hegyfoky-k.html
- www.haus.at/de/freizeit-kul-tur/baukultur.php?highlight=guido+schenzl
- www.kozterkep.hu/1684/idojar-asjelzo#
- www.kozterkep.hu/37357/idojarasjelzo-ko
- Zách, A., 1980: Hegyfoki emlékoszlop Túrkevéen. *Léggör* 25(1), 35.
- Zách, A., 1987: Megemlékezés egy múzeumról. *Léggör* 32(3), 31–33.
- Zách, A., 1994: Előkerült egy szobor. *Léggör* 39(2), 34.

49. ábra: Időjárás jelző kő (Nagykanizsa, Szőlőskert utca 1.)